

כיצד סדר נושא ונושא

אבא בנדויד (פאירשטיין)

מתוך לשוננו לעם ט (תשי"ח)

חלק א: קונטרס ג (פה), עמ' 67-75

חלק ב: קונטרס ד (פו), עמ' 97-107

חלק ג: קונטרס ה-ו (פז-פח), עמ' 149-165

* המאמר נערך קלות לפי כללי הפיסוק והכתיב המעודכנים.

סדר המילים במשפט הוא אחד מכבשוניה של כל לשון נלמדת, ולא על נקלה אדם עומד עליו. גם אחרי שטרח ולמד ושנה במילונים ובדקדוק, מתגלה לו שלעתיים בשעת כתיבת משפט עברי הניסוח הסופי רפה בידו, ואין ביטחון מה להקדים ומה לאחר: נושא-נושא או נושא-נושא. הספקות האלה מה טיבם? כלום הם מתחום הדקדוק או ספקות שבסגנון? נתחיל בדוגמה אחת פשוטה, שבה הניגוד בולט ביותר.

הנה היום הנה באה,	(קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך:)
יצאה הצפירה,	כי הנה הסתו עבר,
צץ המטה,	הגשם חלף הלך לו,
פרח הזדון (יחז' ז, י).	הנצנים נראו בארץ,
נתפצעו האגוזים,	עת הזמיר הגיע
נתפרדו הרימונים,	וקול התור נשמע בארצנו,
נתפתחו החביות,	התאנה חנטה פגיה
נתחתכו הדלועים,	והגפנים סמדר נתנו ריח -
נתפרסו הכיכרות -	קומי לך רעיתי יפתי
יעלו באחד ומאתים.	ולכי לך (שה"ש ב י-ג)
(כאן הנשוא קודם)	(כאן הנושא קודם)

עכשיו ננסה להפוך את סדר המילים: האגוזים נתפתחו, הרימונים נתפרדו, הדלועים נתחתכו וגוי - כאילו שרשרת של אירועים בעת ובעונה אחת, המצטרפים יחד ואי אפשר לעצור באמצע הפירוט. והרי לא זאת הכוונה, אלא כל אחד אירוע בפני עצמו: נתפצעו האגוזים (או) נתפרדו הרימונים (או) וגוי. וכן ביחזקאל: "יצאה הצפירה!" - ואפשר להפסיק. "צץ המטה" - כבר נאמר העניין, ואין צורך להמשיך. ולעומת זה, אם יבוא אדם וינסה ל"תקן" בשיר השירים ולומר בזו הלשון: "כי הנה עבר הסתו; חלף הלך לו הגשם; נראו הנצנים בארץ; הגיע עת הזמיר; נשמע קול התור בארצנו; חנטה התאנה פגיה; נתנו הגפנים ריח; קומי לך רעיתי" - קלקול גדול מזה אין לשער. זוהי שפת כותרות של עיתונים, פסוקי שמועות וחדשות, כמין קול הברה שנפלה בעיר. כל משפט כזה כאילו מאורע מפתיע בפני עצמו - ואין זאת כוונת הכתוב, אלא כוונתו שרשרת של תיאורי טבע סטטיים המצטרפים לתמונת האביב, ואינם אלא הכנה ממושכת ורצופה לקראת הפנייה שבסוף: "קומי לך רעיתי!" - רק כאן בא המפנה.

ובכן שפת תיאורים לחוד ושפת שמועות וחדשות לחוד. בשפת התיאורים השם קודם את הפועל,¹ וכנגדם במשפטים נתו קים הפועל קודם: בא העת, הגיע היום;² אבד חסיד מן הארץ;³ נפלה עטרת ראשנו!⁴ נסתחפה שדהו;⁵ הלכה חמורך, טרפון!⁶ נקצץ פלוני ממשפחתו!⁷ וכן בפועל בינוני: הוזה לי לבי, לא אחריש!⁸ בכל אלה יש כעין הכרזה. וכן במשפטי סיכום: וכנפיהם... – חוברות אשה אל אחותה כנפיהם;⁹ 50 לולאות... ו-50 לולאות... – מקבילות הלולאות אשה אל אחותה!¹⁰ - במשפט הזה נסתכם העניין ונותקה האמרה, על כן הפועל קודם. כי הקדמת הפועל בעברית (שלא כבערבית) היא מתפרשת כהטעמתו, וכל הטעמה גורמת ניתוק: שכן בעצם השמעת ההטעמה כבר רמו הדובר שהנה אמר את עיקר דברו ואין בלבו להמשיך.

גם בזמן שהמשפט ארוך אתה מוצא את ההבחנה הזאת בסדרי הנושא והנושא. משפט ארוך – הואיל וארוך הוא – יש בו מקום לשתי הטעמות, למשל: עשיתה תפילתכם פירות ופירי פירות!¹¹ – וכל שכן שהן גורמות ניתוק. הנה אמרו עליו על רבי שהיה יושב ודורש ונתנמנם הציבור. ביקש לעורר, אמר: "ילדה אישה אחת במצרים שישים ריבוא בכרס אחד!"¹² – הקדים את הפועל כדי להכין את השמעת הגוזמה, ובוזה סיים את כל דרשתו (אחר-כך נתברר שעל יוכבד אם משה נסב הדרש). אילו עלה במחשבתו להאריך את דבריו היה מתחיל בנחת: מעשה באישה אחת שילדה... (הנושא קודם), והיה הסיפור נמשך עוד והציבור מנמנם-והולך.

הקדמת הפועל היא אפוא אחת מסגולותיה של העברית לתכלית מיוחדת: נותנת היא תבל דינאמי בשעת מסירת עובדות שיש בהן משום הכרזה או סנסאציה, הוא הפלפל החרוף שבסגנון העיתונות. ואף על פי כן אתה מחזר על עיתונינו ומחפש בהם אותה שפת-כותרות – זו השפה שבעיתוני העולם היא מטופחת טיפוח מיוחד – והנה אכזבה. למשל בימי המשבר האחרון בממשלה הייתה ציפייה בארץ כשבועיים ימים לאמור: תתפטר הממשלה או לא תתפטר הממשלה? והייתה התשובה בכותרות ראויה להינתן: "התפטר הממשלה" – כעין תשובה לשאלה ולציפייה. והנה לא נמצא עורך בכל עיתוני הארץ ולא ב"קול ישראל" שיעלה על דעתו לנסח כותרות עברית ברוח הלשון, אלא כולם כאחד הקדימו את הנושא כמיטב הלעז. אבל אין להתיאש. קהל שהשכיל ללמוד אלפי מילים חדשות בשנים מועטות – חזקה עליו שסופו לתפוס גם את סוד ההרכבה של סדר המילים. לא בשמים היא.

¹ ויש עוד סוגי משפטים המקדימים את הנושא. ר' בספרי: "לשון המקרא או לשון חכמים? (באיזה סגנון נכתוב עברית?)" [לשון מקרא ולשון חכמים], ע' 269--271.

² יח' ז, יב.

³ מ" ז, ב.

⁴ איכה ה, טז.

⁵ כתובות ז, ח.

⁶ בכורות ד, ד.

⁷ ירו' קיד' א, ה.

⁸ ירמ' ד, יט.

⁹ יח' א, ט.

¹⁰ שמות כו, ה = לו, יב; עוד דוגמאות להקדמת הבינוני ר' בספרי הנ"ל ע' 300.

¹¹ ירו' הוריות ג, ד. שאר דוגמות בספרי ע' 307.

¹² מד"ר לשה"ש א, טו = ד, א.

משפטי המשך

שפת הכותרות בחדשות-העיתון פסוקיה קצרים ונתוקים, כאמור, ואין הם נמשכים מלפניהם ולא לאחריהם. עתה נראה סוג אחר, והם משפטי-המשך. כאן כמעט שאין מקום לספקות אימתני להקדים את הנושא ואימתני את הנושא, כגון:

(פועל בינוני): ... אשר ה' עושה לעיניכם ¹³ ... אשר ה' אלהיך נותן לך ¹⁴ ... אשר דבר המלך ודתו מגיע ¹⁵ /שמעו נא את אשר ה' אומר ¹⁶ /זו (היא) שר' ישמעאל אומר ¹⁷ /זו היא שר' יהודה אומר ¹⁸ /עשה מה שר' פלוני אומר לך ¹⁹ /... ומה ה' דורש ממך ²⁰ /... עד כאן רוח"ק אומרת ²¹ /... ועליו הכתוב אומר ²² /... לפיכך כהן נוטל כפה... ²³ /... עד שנפשו יוצאה ²⁴ /... עד שדם באצבעו כלה ²⁵ /מה שהחרש מוציא במעצר ²⁶ /מפני מה הבריות מרננות אחריך? ²⁷ /וכשמסתלקין – פורענות מסתלקת עמהן ²⁸ כשם שנהרג אוריה / כך ירמיה חייב ליהרג ²⁹ (ולא: כך חייב...)	(עבר או עתיד): כל הטובה אשר עשה ה' לישראל ... אשר נתן לך ה' אלהיך. ... אשר הגיע דבר המלך ודתו ... אשר אמר ה' זו שאמר ר' ישמעאל זהו שאמר ר' יוסי הגלילי כל מה שאמר לך בעה"ב עשה ואשמעה מה יצוה ה' לכם ... עד כאן אמרו כשרים שבהם ... לפיכך אמר הכתוב תיסקל ... לפיכך נקרו פלשתים את עיניו ... עד שתצא נפשו ... עד שיכלה אחרון שבתקוע. מה שתעלה מצודתי היום מפני מה זכה יהודה למלכות? נסתלקו... – נסתלקה חרון אף... כשם שנהרג אוריה / כך ירמיה חייב ליהרג ²⁹ (ולא: כך חייב...)

כל אלה משפטי-המשך, כלומר שיש לפניהם מילת המשך מפורשת כגון אשר, ש, עד ש, כש, מה ש, מה, לפיכך וכו'. כאן הכלל ישן ומפורסם: בעבר ובעתיד מקדימים את הפועל, וכנגדו בבינוני-הווה

¹³ שמות יח, ט / ש"א יב, טז.
¹⁴ דבי' כו, יא = כח, נג / ה, טו ועוד הרבה.
¹⁵ אסי' ט, א / ד, ג = ת, יז.
¹⁶ שמות ו, כו / מ"ו, א.
¹⁷ ספרי דבי' צו: שתי גרסאות.
¹⁸ שם קיז קצ. / שם ע קפג.
¹⁹ פסי' פו ע"ב / תוסי' י"ב יב, יג.
²⁰ במ"ט, ח / מ"ו, ח.
²¹ תוסי' סוטה ט, ה. / שם ו.
²² משנה סני' ז, ד / פאה ח, ט; תענית ג, ח.
²³ תוסי' סוטה ג, טו / שם ג.
²⁴ משנה יבמ' טז, ד = אהלי' א, ו / סנה' ז, ג.
²⁵ תוסי' שביעית ז, טו / שם זבחים ו, י.
²⁶ תוסי' נד' ו, ז = ב"מ ד, י / שם ב"ק יא, טו.
²⁷ שם ברי' ד, יח / שם חגי' ג, לו.
²⁸ שם סוטה י, ג / שם ב.
²⁹ שם ד.

מקדימים לפניו את השם-הנושא. והוא כלל פשוט, שכוחו יפה גם במקרא וגם בלשון חכמים, כפי שאנו רואים.

דיוק זה בסדר המילים אף עשוי לשנות במשמעות. הנה המשנה שואלת: "וכי באיזו שעה הממונה בא?"³⁰ (=נוהג לבוא). אם נשנה את הסדר ונאמר "באיזו שעה בא הממונה" – תשתנה הכוונה לזמן עבר, וכאילו לא בא הממונה אלא פעם אחת. וכן שנוי באחת ההלכות: "כגון אלו אליהו בא לטהר ולטמא"³¹ (=עומד לבוא); מי שהופך את סדר הנושא והנשוא ויאמר: "כגון אלו בא אליהו לטהר ולטמא", הרי זה הופך את הזמנים ומסרס את הכוונה, כאילו כבר בא אליהו וכבר תירץ את כל הקושיות והבעיות. כיוצא בדבר אתה אומר: "בד' פרקים העולם נידון"³² (=ב-4 תאריכים בכל שנה ושנה); אם תאמר: "בד' פרקים נידון העולם" – כביכול כבר נידון העולם לנצח, ואין אחר מעשה בית דין של מעלה כלום. וכן שנינו: "בזמן שהפסח נאכל בטומאה, טמא-מת נכנס לעזרה ואוכל"³³ – לא "בזמן שנאכל הפסח"! שכן אם כבר נאכל הפסח, מה לו לטמא-מת בעזרה? הילכך אין אתה מוצא בעברית ש"העולם נברא", כביכול נברא-והולך, אלא: "בזכות שלושה דברים נברא העולם"³⁴; "בעשרה מאמרות נברא העולם"³⁵ וכד'; "לפיכך נברא אדם יחיד"³⁶ – והכוונה לאדם הראשון, שכבר נברא. אבל על כל אדם אחר בזמנו, הנברא והולך באמת, ניתן לומר בסדר הפוך:

(סדר של עבר):	(סדר של עבר):
מהיכן נברא(ת) האור(ה)? (=אז)	מהיכן הוולד נוצר? (בראשו, מטבורו) ³⁷
מפני מה מת יוסף קודם לאחיו?	מפני מה ת"ח מתים בלא זמן? ³⁸
בשעה שנפטר משה רבנו לגי'ע...	בשעה שהצדיק נפטר מן העולם ³⁹
בשעה שנכנס יעקב אבינו...	כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ⁴⁰

ומכאן אנו למדים שיש הפרש גדול בין שתי האמירות: כשבא המורה / כשהמורה בא; כשנשמע הצלול / כשהצלול נשמע וכד' – שני סוגי זמנים כאן, ואפילו במבטאנו הספרדי, שהוא מבלבל "נשמע" בפתח עם "נשמע" בקמץ, עדיין ההפרש ניכר בסדר המילים. במאמרי הסברה מדעית אתה קורא על חומרים חיוניים "שבלעדיהם נידון הגוף לכליה" – וכי אימתי נידון הגוף? נראה שנתכוון לומר: הגוף נידון, כלומר בכל עת.

על כורחך אתה אומר שסדרי נושא ונשוא לא דבר ריק הם, אלא מערכת של חוקים העשויים לשנות בכוונת הדברים. דוק: מערכת של חוקים ממש, ולא סגנון ולא אופנה ולא הבלטה מיוחדת, אלא כך דרכה של עברית בכל הדורות. ומי שקיבל על עצמו עול דקדוק ותחביר אינו בן חורין לפטור עצמו מעול סדר המילים.

כיום הזה עדיין אתה שומע ב"קול ישראל" וקורא בעיתונים סדרי מלים המעידים על כותביהם שאין ידם מאומנת כלל לנסח משפט עברי כהלכה: ההגבלות אשר איטליה הטילה

³⁰ משנה תמיד א, ב.
³¹ עדי' ח, ז.
³² ר"ה א, ב.
³³ תוסי' פסי' ח, ט.
³⁴ ב"ר א, ד.
³⁵ אבות ה, א.
³⁶ סני' ד, ה.
³⁷ ב"ר ג, ד / יומא פה ע"ב.
³⁸ ברי' נה נ"א / אדר"נ כט, ו.
³⁹ תמורה טז ע"א / כת' קד ע"א.
⁴⁰ ב"ר סה, כב / הוריות יג ע"ב.

בשעתה על יבוא...; מאחר שבית הדין החליט...; היות והסכומים שהאוצר ישלם ליצרנים...; אף על פי כן, מיניסטריוני החוץ של העולם החופשי יעיינו בכובד ראש גם באיגרת זו; אולם הניסיונות לא הביאו עד עתה כל תוצאה; אם הממשלה לא תאשר... וכד'. והיפוכו של דבר בפועל הבינוני: הפשרה שמציע ראש הממשלה...; הסיוע שאותו מקבלת ממשלת דמשק זה מכבר...; מכאן מגיע השופט למסקנה...; במחיר זה מקבל הקונה...; אצלו ממלא האינסטינקט תפקיד מרכזי; בזמן שבו מוטלות על כף המאזנים בעיות בסיסיות יותר, כגון...; ולאחר כמה שנים תוקפת אותו חולשה כללית והוא מת; כיצד פועל המכשיר הזה? לאן מוליך שביל החלב? – ועוד סירוסי לשון כאלה לרוב מאוד ניתן לגרוף בתוך עמוד אחד של עיתון יומי או בשיחה אחת ב"קול ישראל".

תופעה זו מעידה כמה לימוד אנו צריכים עוד בשביל לידע, כיצד להעמיד משפט עברי פשוט על שתי רגליו – הנושא והנשוא – ולא יהא צולע. ו"אנו" – כולנו במשמע, בנערינו ובזקנינו. כי לא ניקו מזה גם סופרים, עורכים, מסגננים, מתקני-מילים ושאר עסקני לשון למיניהם. בקיצור: כל האולפן הגדול הזה לעברית ששמו מדינת ישראל עודנו צריך כיתה אחת נוספת בשביל להשתלם מעט בפרקי תחביר וסגנון.

ואף על פי כן אי אפשר לומר שכל הדור כולו "שוגה", ובכל מוצא שפתינו. אין אדם עובר על חוק בלשון, אלא מפני שהוא נשמע לחוק אחר. אם יבוא נהג מאנגליה ולא ינוע בצד ימין של הכביש אלא בשמאלו, הרי זה אינו עובר-חוק סתם, אלא על חוק שבמדינת ישראל, כי באנגליה חוקי התנועה הפוכים היו משלנו וזה מקור "שגיאתנו". סדר זה של המילים בעברית החדשה אינו מקרה. גם אי-סדר אינו מקרה, כל שכן סדר. מהו אפוא המכתיב לאנשי תקופתנו את צורת המשפט כפי שראינו, ולא אחרת? היש בזה חיקוי אוטומטי על פי אחד הלעזים, או שמא גם צורך פנימי בדבר?

ראינו כיצד נקבעו סדרי המלים בלשונות למיניהן, בכל אחת לפי עיקרון תחבירי משלה. כל אחד מן התחבירים יש לו מכאניזם בפני עצמו, סדריו אוטומאטיים, ואין טעם לדרוש בהם ולחפש היגיון מיוחד או פסיכולוגיה מיוחדת. אף על פי כן נראה מיד שפעמים סדר הרעיונות כופה על המילים סדר מסוים, וסופו לשנות גם בתחביר.

משפטי "מלרע" (=שחידושם במילה האחרונה)

נוסח קבוע הוא במודעות לומר: "המנצח – שארל מינש". סדר זה לא נוכל להפכו ולומר כאן: "שארל מינש הוא המנצח". אילו נתנסחה המודעה כך, הייתה מסרסת את מתן האינפורמציה מסדר מהלכה. שכן אם יש תזמורת, בידוע שיש מנצח, ורק זאת השאלה: מי הוא? צורת הפסוק בהקשר-העניין כאן כמוה כשאלה ותשובה: המנצח – (מיהו?) – שארל מינש. היפוך הסדר היה קובע את התשובה לפני השאלה, והוא דבר שאין הדעת סובלתו.

ויש נוסחאות כאלה מכל המינים: היציאה – בשעה 8 בבוקר; תשלום חודשי – כך וכך; ובייחוד בחלוקת תפקידים: הפותח – פלוני בן פלוני; משתתפים – פלוני ואלמוני; בראש המשלחת עומד – פלמוני; בקרוב עומד להופיע בהוצאת... הספר...; אשמה בכך (מי?) – החברה, על מנהיגיה המגוונים; וכד'. כולן כשאלה ותשובה, ובלשון חכמים אף יש ששואלים במפורש: אימתי? היכן? כיצד? במה דברים אמורים? וכד'. בכל אלה אין כל חשיבות לנתח ניתוח תחבירי מה יש כאן: נושא, נשוא, משלים, תיאור הפעולה וכו' – בין כך ובין כך מהלך האינפורמציה מחייב את הסדר

הזה, שתהא מלת החידוש (=הנשוא הפסיכולוגי" או ה"הגיוני") בסוף דווקא, במלרע. וזהו המכריח לעתים להקדים גם את הפועל הבינוני לפני השם, ולמרות חוקי התחביר. מי שמבקש "הכשר" לכך מן המקורות – אם יש לו צורך בהכשר כזה – הרי כמה: והחוננים עליו – מטה שמעון;⁴¹ כי הולך לפניכם – ה' ומאספכם – אלהי ישראל;⁴² מוכיח לדבר – לוט⁴³ (כעין: וראיה לדבר – רחבעם בן שלמה⁴⁴); ועליהם מופקדים – יחת ועובדיהו הלויים מבני מררי. וזכריה וגו'.⁴⁵ הצורך בסדר ה"מלרעי" הזה הוא צורך המחשבה, ולא דווקא בעברית.

אלא שבעברית הגורם הפסיכולוגי הזה יפה כוחו לשנות מן התחביר ולנהוג בו קצת חירות: והנה עומד לנגדי כמראה גבר⁴⁶ – בתחילה הכנה לקראת התמונה ("עומד לנגדי") ואחרי כן התמונה עצמה ("כמראה גבר"). לא כל לשון יש לה חירות כזו, למשל בצרפתית הכרח לסרס ולומר: "והנה כמראה גבר עומד לנגדי", ואין ספק שמהו מן המתח בהצגת התמונה מתקפח בסדר ההפוך. ולא רק בדברי הזונות כך, אלא במשפט פרוזאי ביותר: ממאה לוג חלב יוצא לוג חמאה⁴⁷ – מהלך החשבון אינו סובל סדר אחר ("לוג חמאה יוצא"). ובלשונות שאין רשות להקדים כך ("יוצא לוג") מקדימים מילה אחרת: "מוציאים" לוג, "נותנים" לוג, "יש" לוג, "אנו מקבלים" לוג, ובלבד שתישאר מילת החידוש (מידת הלוג) מלרע, כלומר בסופו של החשבון. הוא הדבר בשלילה: והלא חסרין 30 יום⁴⁸ – הפועל הבינוני קודם, והמספר בסוף, שהוא עיקר החידוש. וכן הוא דינה של מילת "יש" ונרדפיה, שכולן מקומן לפני השם: ארובות זו על גב זו, ויש בהן פותח טפת, ונתון דבר שהוא מקבל טומאה וגו';⁴⁹ שהשחיטה – קבוע לה צפון, וקבוע לה מקום בצואר,⁵⁰ כאילו אמר: קביעותה בצפון, בצוואר.

ומצוי ביותר הסדר הזה בעברית כדי להבליט שורה של ניגודי תפקידים: (הכיצד?) אלא ילדה – מירב (=ולא מיכל), וגידלה – מיכל⁵¹ (=ולא מירב); אין כהנים – נכנסין לויים (נושא בסוף), אין לויים – נכנסים ישראלים (כני"ל)... אין שם תיבות – נכנסין דרך פתחין (תיאור המקום בסוף) וגו';⁵² אם אי אתם מקבלין – באים מים ושוטפין אתכם (תוסי' סוטה ח, ה); ... ובאין אחרים ויושבין בארצם (שם ז, כב); נמצא שרץ בגג – המעטן טהור, נמצא במעטן – טמא הגג⁵³ (=ולא המעטן, התואר קודם); ליקט גוי עשבים להאכיל לבהמתו – מאכיל אחריו ישראל.⁵⁴ בכל אלה יש ניגוד ריתמי של הטעמות, והוא הדוחק את עיקר האינפורמציה (את החידוש) לסוף, למלרע, ואחת היא מהו: נושא או נשוא, לוואי או תיאור הפעולה. וכן לא אכפת לנו באיבר הראשון מהו, פועל עבר או בינוני או תואר. ניתוח תחבירי כאן לפי נושא-נשוא וכו' שמייגעים בו את התלמיד בבת הספר הריהו עמל לבטלה. חשוב מזה לקבוע איזו מילה עיקר בענין, ולפי חשיבותה לקבוע את מקומה. בכגון אלה סדר הרעיונות עדיף מסדרי התחביר.

⁴¹ במ"ב, ה-יב-כז ועוד.

⁴² יש"ב, יב.

⁴³ תוסי' סני יד ד.

⁴⁴ שם ע"ז א, יט.

⁴⁵ דה"ב לד, יב.

⁴⁶ דני ח, טו.

⁴⁷ תוסי' ערכ"ד, כז.

⁴⁸ שם סוטה יא, ו.

⁴⁹ שם אה"י יא, יא.

⁵⁰ שם מני א, ב.

⁵¹ שם יח, כ"י ארפורט.

⁵² שם ב"ק א, יא.

⁵³ שם טה"י יא, א.

⁵⁴ שם שבת יג, יג.

מקצב

יש שלא דירוג האינפורמציה אלא הריתמוס בלבד כוחו יפה לקבוע את סדר האיברים :

השמים מספרים כבוד אל / ומעשה ידיו מגיד הרקיע⁵⁵
 חנון ה' וצדיק / ואלהינו מרחם⁵⁶

וזהו המקצב המפורסם א+ב / ב+א הנקרא "כיאסמוס", כלומר סיכול-איברים, והוא מאבני הפינה בסגנונה של לשון המקרא גם בשירה וגם בפרוזה,⁵⁷ כגון ונוגה לא ש, ומן האש יוצא ברק⁵⁸ (א+ב ב+א, ולא: "ברק יוצא"). וכל שכן בריתמוס של נאומי הנבואה :

מקול פרש ורומה קשת בורחת כל העיר
 באו בעבים ובכפים עלו
 כל העיר עזובה ואין יושב בהן איש
 (יר', ד, כט)

שוב א+ב ב+א: אם התחיל בפועל – סיים בפועל, התחיל בשם – סיים בשם, על כן לא "כל העיר בורחת" אלא "בורחת כל העיר". אפילו תרגומים מעולים ביותר לא תמיד עלה בידם למסור את היסוד הכיאסטי הנמרץ שבפסוקים כגון אלה. למה? מפני כבלי התחביר שבלשון התרגום. ואולם התחביר העברי, כפי שאנו רואים, אינו נוקשה בדבר הזה והוא נכנע מלפני צורכי המקצב.

שיעור המילים ואריכותן

גם זה גורם ריתמי העשוי לשנות בתחביר ולהרוס את חוקיו. לדוגמה, חלומותיו של פרעה מסופרים 2 פעמים ובכמה אופנים :

- (1) והנה מן היאור עולות 7 פרות יפות מראה ובריאות בשר.⁵⁹
- (2) והנה 7 פרות אחרות עולות אחריהן: דלות ורעות תואר מאד ורקות בשר.⁶⁰
- (3) והנה 7 שייבלים עולות בקנה אחד: בריאות וטובות.⁶¹
- (4) והנה 7 שייבלים (צנומות) דקות, שדופות קדים צומחות אחריהן⁶²

בשינויים האלה יש לקח רב לעורכים ולמסגננים העמלים במלאכתם ומתחבטים בסידור חלקי המשפט, מטייטים ומקווקוים בקולמוסיהם ומטלטלים את המילים אנה ואנה – ולא תמיד ברור להם למה הם עושים זאת. הנה שלושה סידורי תחביר כאן :

(1) נושא + נושא, (2)=(3) נושא + ½ נושא + ½ נושא, (4) להפך: נושא + נושא. מה סיבת החילופים האלה? לא רק המנהג לגוון (שהוא אמנם מיסודי הסגנון המקראי⁶³) אלא בעיקר האריכות

⁵⁵ תה' יט, ב.
⁵⁶ שם קטז, ה.
⁵⁷ ר' בספרי "לשון המקרא או לשון חכמים?" [לשון מקרא ולשון חכמים], ע' 45 77 78 254 274 311-319.
⁵⁸ יח' א, יג.
⁵⁹ בר' מא, ב = יח.
⁶⁰ ג = יט.
⁶¹ ה = כב.
⁶² ו = כג.

שבנושא: "שבע-פרות-יפות-מראה-ובריאות-בשר", "שבע-פרות-דלות-ורעות-תואר-מאד-ורקות בשר" – זו האריכות היא הגורמת קשיים והיא הנותנת התר לשנות את הסדר בכל שלושת האופנים.

רק אופן אחד רביעי חסר: "והנה שבע-פרות-יפות-מראה-ובריאות-בשר – עוללות". נושא ארוך כל כך ואחריו נושא קצר כזה – אין האוזן העברית סובלתו. גם בזמננו כל עורך בעל טעם מרגיש צורך בסימטריה מסוימת; לא יצרף ענק עם ננס ולא יסבול שינויי פתע באורך הנשימה. שים לב לשינויי הפרופורצייה שבין (1) ובין (4)! אילו היה הנושא קצר גם הוא – אין בכך קושי: והנה משם איש יוצא,⁶⁴ והנה איש הבינים עולה,⁶⁵ ובכן ייתכן: והנה שבע פרות עוללות – ולהפסיק. בכגון אלה יכול הוא התחביר להתקיים כהלכתו, שכך היא שורת החוק בכל בינוני לבוא אחר השם: והנה ה' עובר,⁶⁶ והנה אנשים עוברים,⁶⁷ הנה בית ישראל אומרים,⁶⁸ כן מטה בני יוסף דוברים,⁶⁹ כמבואר בפרקים הקודמים. אימתי? בנושא קצר, כאמור, אבל בזמן שהוא מרובה במילים ומסורבל הכרח ריתמי הוא להפוך את הסדר. וכן בלשון חכמים: בכל יום הכיפורים היה מוזמן ל' זקן-אחד-לבוש-לבנים-ומתעטף-לבנים וגו'.⁷⁰ אין כל שבח להפוך ולומר: "היה זקן-אחד-לבוש-לבנים-ומתעטף-לבנים ל' – כדי לקיים מצוות תחביר.

נוקשות כעין זו – לדחוק את הנשוא לסוף דווקא – אתה מוצא למשל בסדר האיברים שבתחביר הגרמני (הרשמי), והיא המשניאה את הלשון הזאת על לומדיה ועל קוראיה על ידי שהיא מטילה מאמץ מחשבתי על האדם בדברים של מה בכך ומאלצתו לגבב ולאגור בזיכרונו נושאים מסובכים ורבי מילים בטרם נאמר הנשוא. והלא אין הנשוא אלא מילה עלובה אחת, שלולא כבלי אותו תחביר אפשר לאמרה מיד ולהפיג את המתח המיותר. החירות היחסית שבתחביר העברי בסדרי נושא ונשוא פוטרנו מן הצרה הזאת, כאמור, ומאפשרת שני אופנים: וכאן שידורנו מסתיים (כך!); אבל בנושא ארוך: וכאן מסתיימים שידורי קול-ישראל-לשעות-הצהרים-מתחנות-וגו'. או: מכירת הכרטיסים נמשכת; אבל במילים רבות: נמשכת מכירת הכרטיסים ל... שתתקיים... וגו'. היום יום ג' שישה מיניסטרים מתכנסים בפריז; לעומת זה: היום יום ג' מתכנסים (או: יתכנסו) בפריז מיניסטרי-החוץ-של-ש-מדינות-השוק-האירופי-המשותף. והואיל וסגנון זמננו, וביותר של העיתונים, נושאו בדרך כלל ארוכים ועמוסים פרטי אינפורמציה מרובים – לפיכך הטיפוס הזה המקדים את הנשוא רווח כל כך, והוא הגורם לסרס את הסדר גם במשפט הקצר.

יכול שיטען הטוען: אם כן, נתת את חוקי התחביר לשיעורים, ואין החוק חוק ולא התחביר תחביר. מי שטוען כך אין בדבריו כלום. הרי ראינו גם באנגלית (כבצרפתית) סדר חמור הקובע נושא לפני הנשוא, ואף על פי כן אם הנושא מסורבל בתוכנו או ביידועו וכד' – הופכים אותו ומקדימים לו מלת there: there can be seen - - -, there begins וכיו"ב. הווה אומר, יש כלל וסייג עמו, ולא נמצא טוען שאין לתחביר האנגלי חוקים. ובכן עלינו לזכור שמידת הנושא גם היא קובעת סדר. ואם תאמר: איזהו נושא ארוך ואיזה קצר? מי יודיענו את קנה המידה? לכך אין עצה

⁶³ ר' בספרי הנ"ל, ע' 32-35, וכאן בהערה 57.

⁶⁴ ש"ב טז, ה.

⁶⁵ ש"א יז, כג.

⁶⁶ מ"א יט, יא.

⁶⁷ מ"א יג, כה.

⁶⁸ יח' יב, כז.

⁶⁹ במ' לו, ה.

⁷⁰ תוסי' סוטה יג, ח כ"י ארפורט.

יעוצה מראש. הדבר מסור לחוש המקצב ולטיב טעמו של הכותב, ומקצת לרחמי שמים – ושומר פתאים ה'.

משפטי "מלעיל": ניגודי הן ולא

במשפטים שהובאו עד כאן היה עיקר חידושם נעוץ בסוף, כעין משפטי "מלרע". עכשיו נתבונן בטיפוסי פסוקים שהטעמתם בתחילה (מוטב לכנותם "מלריש", כי הטעם במילה הראשונה) ותכליתה להביע ניגוד. למשל: יודע צדיק נפש בהמתו⁷¹ (=יודע, ואינו מתאכזר), ולעומת זה: לב יודע מרת נפשו⁷² (=לב, ולא איש זר). אם נהפוך את הסדר ("צדיק יודע", "יודע לב"), ישתנה הניגוד ותסרס הכוונה. הווה אומר, בזמן שהניגוד בין עצם לעצם אחר – מקדימים את הנושא, וכשהניגוד בין הן ללאו – מקדימים את הפועל, אפילו הוא בינוני.

גם בדברי שאלה מקדימים את הפועל הבינוני בשביל להבליט ניגודי הן ולא: ה מ כ ב ד דויד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים?⁷³ – כמי שאומר: האומנם מכבד הוא? וכי אומד לך עם הארץ על כליו שהוא טמא?⁷⁴ וכן בשאלת עקיפים: שאלו נא וראו אם יולד זכר?⁷⁵ וגם שלא בשאלה: אם לוקח יעקב (=אם לקוח-ייקח כפי שאני חוששת) אשה מבנות חת... למה לי חיים;⁷⁶ אם מתקיימת העדות בשניים – למה פרט הכתוב בשלושה?⁷⁷ ואפילו אחרי ש: חס ושלוש ש מ ע מ י ד המקום חמה ולבנה... לעובדי עבודה זרה!⁷⁸ – הכחשת הפעולה בתוקף.

וכמו כן האמרות מסוג חושש-אני, יודע-אני, שומע-אני – סדרם נוהג גם שלא בכינויי הגוף: כי יודע אלהים כי...⁷⁹, כי יודע כל ישראל כי...⁸⁰ ויודעין הדיינין שעל שוקו הכהו⁸¹ (=ברור הדבר, אין כל ספק); והם לא ידעו כי שומע יוסף⁸² (ולא כפי שסברו שאינו מבין); דבר כי שומע עבדך;⁸³ כי פיסח עבדך;⁸⁴ מדברים העם להביא מדי העבודה למלאכה;⁸⁵ ומודה ר' פלוני ש... (למרות מה שאמר קודם) – בכל אלה הפועל מוטעם יותר מן השם. גם בזמננו אתה מוצא משפטים מלעיליים כגון "לצערנו מפגד החקר בתופעות כאלו; מתחילה הרצת המפעל בתמנע" – ואין בהם כל פסול, ובלבד שיהא בהקשר-העניינים משום צידוק להטעמה הזאת: מפגר הוא (כעין אכזבה), כבר היא מתחילה (אחר ציפייה). בלשון חכמים אף יש שמוסיפים מילת "הוא" לתוספת יידוע: יודעים הם הנביאים שאלוהן אמיתי; אם נכנסים הם הפועלים לתוך השדה וכד'.⁸⁶

ונוסחה מלעילית זו ("עושה פלוני") היא השלטת בכל לשון ההלכה למשמעות מיוחדת: רשאי פלוני לעשות כך וכך, לובש אדם⁸⁷ כך וכך – כלומר: רשאי הוא, מותר הוא; יוצא הגמל

71 משלי יב, י.
72 יד, י.
73 ש"ב י, ג.
74 תוסי' אה' ה, יב.
75 יר' ל, ו.
76 בר' כז, מו.
77 משנה מכות א, ז.
78 ספרי לדברים יג, ג.
79 בר' ג, ה.
80 ש"ב יז, י.
81 תוסי' סני' יב, ב.
82 בר' מב, כג.
83 ש"א ג, ט-י.
84 ש"ב יט, כז.
85 שמי' לו, ה.
86 ר' בספרי הנ"ל ע' 300.
87 תוסי' כלא' ה, טו.

באפסר,⁸⁸ יונק תינוק מהנכרי,⁸⁹ משכיר ישראל בהמתו לגוי,⁹⁰ כופין בני חצר זה את זה,⁹¹ אוכל פועל אשכול עד שלא יתחיל במלאכה,⁹² הולך כהן, ממלא אדם, יוצאה אשה וכד'. וצריך להבחין היטב בין הסדר המלעילי הזה לבין הסדר האחר שאין בו הטעמה: אשה מגלה את הקדירה לידע מה חברתה מבשלת,⁹³ כלומר: כך דרכה של אישה שהיא מגלה את הקדירה. אילו נתכוון ר' עקיבא לפסוק הלכה שרשאית היא, היה אומר בדר המלעילי הנ"ל: מגלה אישה את הקדירה – ולא אמר כך, והדבר מובן: סוף סוף אין הקדירה של חברתה הפקר.

ניגודי זמנים

בתחילת המאמר הראשון כבר ראינו מה נשתנו עשה פלוני / פלוני עשה. עכשיו נעיין ונמצא הבדלים עוד:

גלה כבוד מישראל!⁹⁴ / ארון גלה לבבל; שנאמר...⁹⁵

שני מיני "גלות" כאן: גלות שברגש וגלות גאוגרפית, ובשני אופנים הגלות מסופרת: כאן קביעה מדעית לעובדה שבעבר שאין לה תוצאות לשעת השיחה, וכאן הכרזת אירוע מרעיש לב, הרה-תוצאות טרגיות לשעה זו, עכשיו ממש. את ההפרשים האלה סדר המלים מביע בעצמה. והרי כיוצא בכל זה גם הפועל הבינוני. יש הבדל דק בזמנים של פלוני מבקש / מבקש פלוני: הנה דויד מבקש רעתך⁹⁶ (=בלבו, ולא דווקא במעשים להרע ברגע זה), וכנגד כך: מבקש שאול אבי להמיתך! ועתה...⁹⁷ (=סכנה של ממש!), שמוע שמע עבדך כי מבקש שאול לבוא קעילה⁹⁸ (=והסכנה קרובה), והם לא ידעו כי נוגעת (או: כי נגעה) עליהם הרעה⁹⁹ (=כבר נוגעת), כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו¹⁰⁰ (=בקרוב), קומו צאו... כי משחית ה' את העיר!¹⁰¹ (=עוד מעט), כי מנסה ה' אלהיכם אתכם¹⁰² (=בדבר ההוא). וגם בימינו עיתון שהוא מודיע "נשלמות ההכנות למצעד" ומתכוון לומר שהן קרובות להיגמר – הרי זה אינו משתבש כלל. יש אפוא הפרש דק מן הדק בין: וכאן מסתיים שיזורנו (=המיוחד לערב זה, סיום בלתי צפוי), ובין: וכאן שיזורנו מסתיים (=כבכל יום תמיד בשעה זו). מעתה שים לב לשינוי הסדר: כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך¹⁰³ (=תמיד), וכנגד זה: כי הולך האדם אל בית עולמו, וסבבו בשוק הסופדים¹⁰⁴ (=בסוף החיזיון הזה, עכשיו). נסה נא להפוך

⁸⁸ משנה שבת ה, א.
⁸⁹ תוסי' נדה ב, ה.
⁹⁰ שם ע"ז ב, א = דמאי א, יז – פסי' א, כו.
⁹¹ שם ב"מ יא, יח.
⁹² שם ח, ח.
⁹³ שם טה' ח, טז.
⁹⁴ ש"א ד, כא-כב.
⁹⁵ שם שקי' ב, יח = סוטה יג א.
⁹⁶ ש"א כד, י.
⁹⁷ יט, ב.
⁹⁸ כג, י.
⁹⁹ שו"י כ, לד = מא.
¹⁰⁰ ברי' מא, לב.
¹⁰¹ ברי' יט, יד.
¹⁰² דבי' יג, ד.
¹⁰³ כג, טו.
¹⁰⁴ קה' יב, ה.

ולומר: "כי מתהלך ה' בקרב מחנך" (כרגע?), "כי האדם הולך לבית עולמו" (תמיד בלי הרף?) – טיבי הזמנים ישתנו מעיקרם ולא יהיו הולמים את העניין. ובעת ההיא פלשתים מושלים בישראל¹⁰⁵ (=שלטון קבע) – כה דברי המחבר בתיאור היסטורי, אבל בשיחה: ...הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים (=פעולה, כעין: חורשים הם על גבנו!) ומה זאת עשית לנו?!¹⁰⁶ דוגמה אחרת: כי המלך בוטח בה¹⁰⁷ (=תמיד), וכנגדו כי בוכים כל העם כש מעם את וגו'.¹⁰⁸ כיוצא בדבר: העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא (אבות ד, טז), אבל: דומה דודי לצבי (=בוזה, בקפצו על הגבעות, הנה זה עומד וגו', שה"ש ב, ט). ותן דעתך לנוסחות הקבועות: "בכך וכך הכתוב מדבר", ולעומת זה: "מגיד הכתוב שכך וכך" (כמו: "מעלה עליו הכתוב" = בדבר הזה) – אינו דומה "מדבר" באריכות ל"מגיד" דבר מסוים, והפרש זה הוא המשתקף היטב גם בסדר המילים. וכבר ראינו שגם הכיאסמוס שבמקרא כך נתנסח: השמים מספרים / מגיד הרקיע – ולא להפך: מספרים השמים / הרקיע מגיד, ואין זה מקרה.

בתחילת המאמר הראשון (ע' 67 [במקור]) כבר ראינו מה בין שורת התיאורים הסטטיים שבשיר השירים לבין תיאורים שפועליהם בראש המשפט. ושוב כל זה חל גם על הפועל הבינוני. כגון בפזמון האנאפורי שבתהלים כמו ח: ה' פוקח עיורים, ה' זוקף כפופים, ה' אוהב צדיקים, ה' שומד את גרים – הפעלים הבינוניים הללו יש בהם בנותן טעם של שמות נסמכים, כעין: ה' גיבור-מלחמה,¹⁰⁹ כאלו תכונה קבועה ולא פעולה. עכשיו נתבונן בשינוי:

ה' אוהב צדיקים / אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב.¹¹⁰

בעקבות היידוע (שערי ציון) נשתנה כל המבנה, וכן: סומך ה' לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים;¹¹¹ שומד ה' את כל אוהביו;¹¹² כי רוצה ה' בעמו¹¹³ וכד'. כמה דברים נשתנו בזה מן הפזמון הקודם: כאן המשלים מיוזע או בנטיית הקניין (שכמוהו כידוע), והוא מצריך ב, ל, את, והוא מרובה במילים. על כן שוב אין הפועל הבינוני משתמע כשם נסמך (כי ה' אוהב משפט¹¹⁴) אלא כפועל (אוהב ה' שערי ציון), ולעתים כפעולה: סומך ל, זוקף ל, רוצה ב. כך נשתנתה מידת ההתמדה שבפועל עם היפוך המילים, וגם המקצב כולו.

לא כל סדרי המילים יש להם הסבר המניח את הדעת. מצד אחד: כי אחרי גילוליהם לבם הולך,¹¹⁵ וכדיו, וכן: אחרי יושבי עירם הדבר מהלך (בדפוס: "מהלך הדבר",¹¹⁶ ושלא כדיו), וכנגד זה: סובב סובב הולך הרוח¹¹⁷ - בזה עדיין הכול כמבואר. אבל: אשר חמתם שותה רוחי,¹¹⁸ וכנגדו "לבם הולך" כנ"ל, – קשה לגלות הבחנה ביניהם.

¹⁰⁵ שופי יד, יד.
¹⁰⁶ שופי טו, יא.
¹⁰⁷ תהי כא, י.
¹⁰⁸ נחמי ח, ט.
¹⁰⁹ תהי כד ח.
¹¹⁰ פז ב.
¹¹¹ קמה, יד.
¹¹² שם, כא.
¹¹³ קמה, ד.
¹¹⁴ לז, כח.
¹¹⁵ יחזי כ, טז.
¹¹⁶ תוסי סני יד, ב.
¹¹⁷ קהי א, ו.
¹¹⁸ איוב ו, ד.

פעמים יש לך סדרי מילים מתוך אנלוגיה מועטת בלבד. למשל שגורה ביותר הנוסחה: כך וכך (י)אמר ה', או: יאמר-נא ישראל, כך וכך נאום ה', ומעין זה המקצב ה"מלעילי": אמונים נוצר ה',¹¹⁹ כי כל לבבות דודש ה';¹²⁰ וכיוצא באלה בלשון חכמים: זה הכלל אמר דבי,¹²¹ ואף כך בבינוני: אלא לענין – ...אומר משה¹²² (לפני הקב"ה). ובכן הנוסחה קבועה בלי הבחנת עבר, בינוני ועתיד, ממש כבעברית של דורנו בכל אמירה מוסגרת: כך וכך – אומר המחבר, ... – מכריז הנואם – ... – כותב העיתון, וכד'. ואין לתקן. שגרה היא מכוח היקשי הלשון משנים קדמוניות, ומה שכבשה – כבשה.

ופעמים יש לך צורות לשון שאין להן אח ורע, אבל "מאין ברה" הן משמשות בשביל למנוע אי-הבנת. כך הדבר במורפולוגיה, וכן הוא בסדרי המילים. הרי הנוסחה ה"משונה" אומרים צדוקים, קובלים אנו עליכם...¹²³ אומרין ביתוסיים: ..., אומרים טובלי שחרין: ...¹²⁴ – סדר זה אין לו דומה בעברית אלא בארמית, ואף על פי כן אי אפשר לומר אחרת: (1) "אמרו צדוקים" – משמעו לעבר ולא פעמים רבות, ולא לכך נתכוון; (2) "היו צדוקים אומרים" – רק לעבר; (3) "צדוקים אומרים" – כאילו המשך השיחה וניגוד לנאמר קודם, ואין הדבר כן. אין אפוא דרך אחרת אלא לומר (4) "אומרים צדוקים" – שהוא יפה לעבר הנמשך לתוך ההווה ובלי ניגוד לקודם אלא בתחילת העניין. הוא אשר אמרנו: צורה לשונית בלי היקש שלם ו"מאין ברה"

צורות מועטות ותפקידיהן מרובים

הנה ראינו שסדרי נושא ונשוא בעברית הן מערכת של מנגנון מסובך ועדין, בעל כושר להביע כל מיני ניגודים דקים במשמעות, ביידוע, ברגשי הדובר, בהטעמות, בזמנים, באספקטים וכו', ופעמים יש פקעת של כמה מן הניגודים האלה בעת ובעונה אחת, וקשה להכריע איזה מהם עיקר. וכאן לכאורה פליאה: הלא בסך הכול שתי צורות כאן, נושא-נשוא כנגד נושא-נשוא, היאך ייתכן לתלות בהן כוונות מרובות כל כך? האין הן מדומות?

לא. כך היא ברייתה של לשון, ואין בכך משום פלא. משל למה הדבר דומה? ללהקה קטנה ודלה שהוטל עליה להציג עלילה עצומה רבת גיבורים וניגודים. מה עשתה? העמיסה על כל שחקן תפקידים הרבה, אף שאין זיקה ביניהם, ונמצא זוג של שני שחקנים בלבד מסוגלים לשחק כמה וכמה ניגודים זה אחר זה. אף בלשון כך. צורכי הניגודים מרובים והצורות מועטות, נמצאת צורה אחת משמשת כמה וכמה תפקידים אף כשאין קרבה ביניהם. עיקרון פשוט הוא זה, ואף על פי כן יש בין העוסקים בניתוחי היגיון ופילוסופיה בדקדוק שעדיין לא ירדו לעומקו, ושואלים איך ייתכן שבניין פלוני או צורה אלמונית עשויים לשמש כל כך כוונות הרבה בלי מעבר והשתלשלות מאחת לחברתה. ואולם כשם שיש ריבוי משמעות מסוג זה במילון, כך הדבר בשאר כל תחומי הלשון ובמורפולוגיה ובתחביר. אי אפשר לתפוס את כל גוני המשמעות בלי ניגודיהם, והוא המשגה שבספרי הדקדוק והמילונים, שהם הולכים ומונים כרוכל את שרשרת התפקידים לפי "השחקנים" בלי "בני זוגם", מפרטים רשימת משמעות מאונכת בלי הטור המקביל שכנגדה. והלוא דווקא ריבוי הניגודים הקוטביים הוא שכפה על הצורות את ריבוי המשמעות.

¹¹⁹ תה' לא, כד.
¹²⁰ דה"א כח, ט.
¹²¹ תוסי' אה' יד, ה.
¹²² שם סוטה ו, ה.
¹²³ משנה ידים ד, ו-ז.
¹²⁴ תוסי' סוף ידים.

ובכן גם סדרי נושא ונשוא כל מיני ניגודים גלומים בהם, כמה שראינו. עוד החומר רב מאוד ואפשר למלאות בו ספר לימוד מיוחד לסידור איברי המשפט. חבל שטרם נתפנו לכך חוקרי הלשון, ולפי שעה הדבר מסור להרגשתם של סופרים מעטים בעלי חוש הבחנה דקה, שטעמו טעם עברית מן המקורות. אמת, אין המנגנון הזה נתפס על נקלה לכל פרטיו. אבל אין בכך כדי תירוץ לאימיגרנטים הלשוניים שבתוכנו לפרוק כל משמעת ליסודי התחביר ולתרגם את פסוקיהם תרגום אוטומטי מלשונות הלעז שהביאו עמהם. כי למרות החילופים הרבים שנמנו בפרק הזה – ושיש בהם קצת חוקיות משלהם – אין להתעלם מדפוסי תחביר עיקריים שנמנו בפרקים הקודמים ושכוחם יפה במשפטים קצרים חסרי הטעמה מיוחדת (עניינית או ריתמית) באחד מאיבריהם, כגון "שפלוני עושה", כך פלוני עושה, כיצד פלוני עושה, מה פלוני עושה" וכד' – יש כאן חוק תחבירי ברור לפועל הבינוני בניגוד לעבר ולעתיד. במשפטי המשך מסוג זה ראינו שהסדר קבוע, ודפוסים אלה אין רשות לחסידי העברית האימיגרנטית לסרסם אך ורק מפני שהרגלים אחרים בפיהם מיידיש או מגרמנית או מפולנית, ואת דרכי העברית טרם למדו כל צורכם. סדר המילים בעברית תורה היא, לא פחותה מתורת ההגה והצורות, וככל התורות גם היא צריכה לימוד.